

De kansen op conflict, mobilisatie en actie in een separatistisch proces

door Liesbeth HOOGHE,

Aspirante van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

*

In de politologie zijn studies over separatisme momenteel populair. Toch ontbreekt het dit studieveld aan een richtinggevend analyse-schema. Het gevolg hiervan is dat het onderwerp weinig systematisch aangepakt wordt.

1. Opzet van dit artikel.

Wanneer hij de wetenschappelijke literatuur over separatisme heeft doorgenomen, blijft de geïnteresseerde lezer onvoldaan achter. Ofwel werd hij geconfronteerd met algemeen-theoretische studies, soms pareltjes qua logische constructie maar weinig bruikbaar voor het begrip van concrete separatismen. Ofwel heeft hij uit boeiende monografieën geleerd hoe uniek dit of gene separatistische streven wel is, maar niet hoe hij zijn geval kan duiden.

De studie van het separatisme zou al een hele stap vooruit zetten, mocht ze meer expliciet werken in de richting van een compromis tussen algemeenheid en specificatie. Daarom is een analyse-schema momenteel handiger dan een model. Een analyse-schema legt immers verbandingen naar een algemeen model, maar biedt tegelijk kanalen voor empirisch onderzoek aan. Dit neemt niet weg dat modelvorming het doel van de wetenschappelijke arbeid blijft. Maar de opbouw van een analyse-schema is een belangrijke tussenfase op weg naar zo een model. Hiervoor kunnen belangrijke inzichten verworven worden uit de voornaamste theoretische werken en uit de literatuur over concrete separatismen. Dit artikel wil aantonen dat het de moeite loont deze oefening te maken.

De eerste fase op weg naar een bruikbaar analyse-schema is een duidelijke omschrijving van de probleempunten voor de analyse van een separatistisch proces.

Separatisme verwijst naar het proces van afscheiding door een volk van een bepaald staatsverband, met het doel een eigen staat te vormen. Twee onbekenden in het proces zijn de tijd die het proces in beslag neemt, en de complexiteit waardoor het verloop gekenmerkt is. Het zijn deze onbekenden waaraan een analyse-schema moet tegemoet komen.

Vooreerst is het vrij moeilijk de *tijdsfactor* juist in te schatten. Separatisme is doorgaans een langdurig proces. De Europese geschiedenis is rijk aan voorbeelden: Ierland, Noorwegen, IJsland, Baskenland en Catalonië. Toch zijn er ook statenscheidingen die een kort verloop hebben gekend. Het meest frappante voorbeeld is ongetwijfeld de afscheiding van België in 1830. Een beter inzicht in de factoren die het verloop versnellen of afremmen, is daarom ook wenselijk.

Naast de problemen rond de tijdsfactor belemmert ook de *complexiteit* van het separatistisch gebeuren een heldere analyse. Een afscheidingsdaad tengevolge van een separatistisch streven heeft immers niet alleen staatkundige en volkenrechtelijke consequenties, maar ook veel diepere gevolgen. Heel het sociale leven, de economie, de cultuur zijn met het conflict verweven. Overigens wie vertrouwd is met de geschiedenis van meerdere voorbeelden, weet dat uiteenlopende factoren het verloop van een separatisme richting geven. Daarom is het noodzakelijk uit het complexe gebeuren de voornaamste factoren te selecteren.

In het artikel wordt een analyseschema voorgesteld, dat kan behulpzaam zijn bij de oplossing van de twee onbekenden — tijdsfactor en complexiteit. Het uitgangspunt is het onderscheid tussen het separatistisch conflict, de mobilisatie en de separatistische actie. Het analyse-schema moet uiteindelijk het kader vormen voor *a)* de identificatie van de essentiële factoren en de relaties ertussen, en *b)* de aanduiding van « dode » en « actieve » periodes tijdens het separatistisch verloop.

2. Het analyseschema conflict-mobilisatie-actie.

2.1. Verantwoording van het uitgangspunt.

Zoals bij elke vorm van politiek protest ligt aan de grondslag van het separatistisch protest een conflict. Toch is er méér nodig dan een conflict om tot actie over te gaan. Mensen moeten overtuigd zijn van hun zaak en ze moeten de middelen hebben om iets te doen. Dit houdt

in dat zij gemobiliseerd moeten worden, d.w.z. dat de machtsbases (1) waarover ze beschikken, ten dienste van de groep moeten gesteld worden. Op dat moment is het de groep, niet langer het individu, die controle uitoefent over het gebruik. Doch ook dan ontstaat slechts onder bepaalde omstandigheden separatistische actie.

Het onderscheid tussen conflict - mobilisatie - actie werkt dus bij de analyse van het separatisme verhelderend. Della Porta, die in de traditie van de *social mobilization approach* onderzoek verricht (2), pleit ervoor aparte aandacht te schenken aan elk van deze drie luiken. Volgens haar hebben vroegere modellen vaak gefaald, omdat zij zich haast exclusief toespitsten op de conflictdimensie. Zij veronderstelden dat er een bijna « automatische » band bestaat tussen conflict en actie. Daarom konden zij niet verklaren waarom bepaalde separatistische conflicten weinig of geen aanleiding geven tot separatistische acties, en andere wel. Met ander woorden, het verloop is een afvallingskoers en vele groepen slagen er niet in te mobiliseren, sommige gemobiliseerde groepen komen niet tot collectieve actie, sommige collectieve actoren falen in hun strijd om de macht, en velen houden hun acties niet lang vol.

Vlaanderen is een mooi voorbeeld. In de XIX^{de} eeuw bestond er in België een scherpe conflictsituatie tussen de Vlamingen en de Belgische staat. De sociale positie van de Vlamingen was immers heel nadelig vergeleken met het nationaal gemiddelde. Toch kwam de Vlaamse Beweging toen niet van de grond. Intussen zijn verschillende objectieve redenen voor separatisme, zoals economische achteruitstelling en culturele minorisatie, binnen het Belgisch staatsverband opgelost. Toch heeft de separatistische stelling momenteel méér aanhangers dan honderd jaar geleden. Wat echter radicaal veranderd is t.a.v. de XIX^{de} eeuw is de aanwezigheid van machtsbases. Kortom, hoewel de conflictsituatie minder scherp is geworden, hebben de Vlamingen gewonnen aan mobilisatiekracht en aan actiebereidheid.

(1) « Machtsbases » is een vrije vertaling van « resources », maar de term duidt beter dan het letterlijke « hulpbronnen » de eigenlijke waarde van resources aan, nl. basismiddelen om macht te verwerven. Amital Etzioni geeft een driedelige classificatie van resources : dwangmatige (bv. wapens, strijdkrachten), utilitaire (bv. informatie-diensten, geld, goederen) en normatieve (bv. loyauteit, verplichtingen). (A. ETZIONI, *The active society*, New York, 1968, blz. 388-389). Charles Tilly beperkt zijn machtsbases tot land, arbeid en kapitaal (de drie voornaamste economische produktiefactoren) en technische kennis. (Ch. TILLY, *From mobilization to revolution*, London, 1978, blz. 69).

(2) D. DELLA PORTA en L. MATTINA, *Political cycles and ethnic mobilization : the Basque case*, Parijs (Paper op IPSA-congres 1985, special session 30), 29 blz. ; Ch. TILLY, *From mobilization to revolution*, London, 1978, 349 blz., voor de theorie over de mobilization approach.

Het lijkt dus aangewezen om in de context van een separatistisch verloop de dimensies conflict, mobilisatie en actie van elkaar te onderscheiden. Vooraleer het analyseschema voor te stellen, worden deze dimensies gedefinieerd.

Een *conflict* wordt bepaald als de aanwezigheid van tegenstellingen tussen waarden en overtuigingen, kenmerken en belangen van de ene categorie personen met die van een andere categorie. Het conflict geeft de redenen aan om te ageren.

Conflict wordt duidelijk onderscheiden van conflictgedrag en conflict-attitudes (3). Essentieel bij deze definitie is dus de ont koppeling van conflict en conflictuele actie.

Tenslotte bestaat er ook een belangrijk verschil tussen de termen conflictsituatie en conflict. Een conflictsituatie is een situatie waarin tegenstellingen, m.a.w. een conflict, aanwezig zijn. Conflict is dus een inhoudelijke term; conflictsituatie heeft eerder een contextuele betekenis.

Met *mobilisatie* wordt verwezen naar het proces waarbij een groep omgevormd wordt van een passieve verzameling van individuen tot een actieve participant in het openbaar leven. Dit betekent dat er meer hulpbronnen ter beschikking komen van de groep, of relatief meer resources onder gemeenschappelijke controle komen (in plaats van individuele controle) (4).

Collectieve actie verwijst naar de mate waarin een groep samen optreedt om gemeenschappelijke doeleinden na te streven. Politieke actie is collectieve actie binnen het politieke bestel ter verwezenlijking van politieke doeleinden.

2.2. Voorstelling van het analyseschema.

Steunend op de stand van zaken in het wetenschappelijk onderzoek worden negen factoren als essentiële elementen voor het separatistisch verloop beschouwd. Zij worden als volgt rond de drie dimensies geschikt:

(3) L. REYCHLER, Analyse van internationale conflicten, in *Veiligheid en Strategie*, 2, 1982, 2, blz. 3-7.

« ...Conflict (c) is het centraal gedeelte; vandaar gaan pijlen uit naar attitude (A) en gedrag (G). Indien conflict als gevolg heeft cG en cA dan spreekt men van een manifest conflict; indien niet dan heeft men het over een latent conflict » (blz. 5). Luc Rey chler verkiest deze definiëring van conflict (die hij het objectivistische conflictmodel noemt) boven de benadering die de aan- of afwezigheid van conflicten afleidt uit het al of niet bestaan van conflictuele gedragingen of attitudes (het subjectivistische conflictmodel).

Eén opmerking. Het objectivistische conflictmodel spreekt slechts van conflict waar het om tegengestelde belangen gaat. Onze definitie is ruimer, want ze bevat ook tegenstellingen tussen waarden en overtuigingen, en tussen kenmerken.

(4) Ch. TILLY, *op. cit.*, 1978, blz. 54-84.

	Volk	Natie
Conflict	Identiteit Belangenstructuur	Identiteit Belangenstructuur
	Bewustwording*	
Mobilisatie	Sociale mogelijkheden Economische mogelijkheden Politieke mogelijkheden	Sociale mogelijkheden Economische mogelijkheden Politieke mogelijkheden
	Bewustwording*	
Actie	Elite Sociale beweging	Elite Sociale beweging

* Met de inwerking van beleid en modernisatie.

« Volk » en « natie » zijn de centrale actoren (5) in een separatistisch verloop. Het volk is de challenger, de uitdager die het grote staatsverband bekampt. De natie is de verdediger van het status quo, namelijk het politieke systeem in zijn huidige begrenzing. Deze beelden van het volk als challenger en de natie als behoeder zijn ideaaltypes. In het concrete separatistische actieverloop worden de rollen vaak omgekeerd. Wat moet men bv. denken van het overheidsoptreden in Sri Lanka tegenover de Tamil-minderheid? Juist de agressieve houding van de overheid heeft bepaalde Tamil-groepen tot terrorisme gebracht.

Volk en natie staan als actoren in het middelpunt van de analyse. Maar hun functie in elke dimensie — conflict, mobilisatie of collectieve actie — is afhankelijk van de constellatie van de relevante factoren. Er zijn twee groepen factoren.

De eerste groep is direct verbonden met de actoren en elke factor heeft hoofdzakelijk belang voor één bepaalde dimensie. Het zijn: identiteit, belangenstructuur, sociale, economische en politieke mogelijkheden, elite en sociale beweging. Zij moeten het bestaan van een dimensie verklaren. Men kan ze daarom de *bestaansvoorwaarden* in separatisme noemen.

De tweede groep bestaat maar uit twee factoren: het beleid en de modernisatie. Ook beleid is nauw verbonden met de actoren, maar modernisatie niet. Deze factoren onderscheiden zich echter van de eerste zeven, omdat ze los staan van een bepaalde dimensie. Wat is dan hun functie? Vooreerst zijn ze verantwoordelijk voor veranderingen in de zeven andere

(5) De begrippen volk en natie staan tussen aanhalingstekens, omdat ze eigenlijk niet naar een realiteit verwijzen. Een volk of een natie zijn ideaaltypen; het zijn gemeenschapsvormen waarnaar aggregaten van individuen hun streven richten. Dit geldt in het bijzonder voor de natie. Zie o.m. W. DEWACHTER, *Inleiding tot de politologie*, Leuven, 1981, blz. 100-114.

factoren, bv. de economische opbloei van Vlaanderen door het sociaal-economische modernisatieproces. Bovendien verklaren zij voor een groot deel de overgang van de ene naar de andere dimensie. Om deze twee redenen worden ze *veranderingsprincipes* genoemd.

De overstap van de ene dimensie naar een volgende is een proces van *bewustwording*. Deze bewustwording is het resultaat van

- a) de factoren van de voorgaande dimensie,
- b) de factoren van de volgende dimensie,
- c) het gevoerde beleid en het modernisatieproces.

Bij dit bewustwordingsproces staat het begrip verandering centraal. Verandering duidt op het verbreken van een evenwicht. Althans tijdelijk. Hiervoor zijn beleidsbeslissingen en het moderniseringsproces verantwoordelijk.

Volgens vele auteurs heeft een verhoogde intensiteit in conflictbewustzijn, mobilisatie of actie bij een groepering te maken met een verandering in de positie van de groepering (6). Meer concreet op separatisme toegepast: neem twee relaties tussen een volk en een natie, S en O, over een termijn T. Bij de eerste relatie, S, heeft het volk voor heel de periode een slechte maar stabiele positie tegenover de natie. In het andere geval, O, evolueert het volk van dezelfde slechte positie naar een iets betere positie tegenover de natie. Welnu, O zou meer kansen hebben om tot separatistische spanningen te leiden dan S. Er worden twee verklaringen naar voren geschoven. Beide gaan ervan uit dat een onevenwicht onnatuurlijk is en dat mensen en systemen daarom altijd naar evenwicht streven (7).

a) De psychologische verklaring stelt dat door de veranderingen in de omgeving bij het individu een kloof ontstaat tussen wat hij meent te kunnen (zijn verwachtingen) en wat hij werkelijk kan (zijn mogelijkheden). Deze breuk tussen verwachtingen en mogelijkheden maakt hem opstandig (8).

(6) Zie vooral de centrum-periferie benadering, waarvan Stein Rokkan de basis legde, recent uitgewerkt, samen met Derek Urwin in twee studies: *The politics of territorial identity*, London, 1982, 438 blz.; *Economy, territory and identity. Politics of West European Peripheries*, London, 1983, 217 blz.

(7) Dit is een assumptie en als dusdanig aanvechtbaar. Maar aangezien het evenwichtsdenken ruim verspreid is in de sociale wetenschappen, wordt ze ook hier aangenomen.

(8) Een voorbeeld van de psychologische verklaring: T.R. GURR, *Why men rebel*, Princeton, 1970, 421 blz.

b) De structurele verklaring stelt dat door het beleid en de modernisatie de machtsverhoudingen tussen groeperingen wijzigingen kunnen ondergaan, zonder dat de politieke structuren (normaal de neerslag van de bestaande machtsrelaties) mee-evolueren. Dit leidt tot botsingen, omdat de structuren niet meer de werkelijke machtsverhoudingen weerspiegelen. Het tast de efficiëntie van het politieke systeem aan (9).

Volgens dit analyseschema verloopt de dynamiek van het separatistische gebeuren dus langs een conflict, via mobilisatie van een volk en een natie, naar collectieve separatisme-bevorderende of -belemmerende actie. Deze dynamiek is echter verre van een automatisch gebeuren. De centrale idee van dit analyseschema is precies dat het bestaan van deze drie dimensies en de overgang van de ene naar de andere dimensie slechts onder bepaalde voorwaarden mogelijk zijn. Deze voorwaarden worden uitgedrukt in de negen factoren die op het schema zijn aangebracht. Dit is daarom het moment om de factoren één voor één voor te stellen.

2.3. Veranderingsprincipes en bestaansvoorwaarden bij separatisme.

2.3.1. Veranderingsprincipes.

Beleid kan men definiëren als het actief ingrijpen van een officiële instantie op mensen, situaties, structuren en processen om doeleinden te realiseren en dit volgens een min of meer doordachte werkwijze.

Met beleid wordt op de eerste plaats verwezen naar de nationale overheid. Als het volk echter een eigen bestuur heeft, wordt ook het beleid van deze officiële instellingen hiertoe gerekend.

Modernisatie is het proces waarbij men (als individu en als gemeenschap overstapt van traditionele houdingen, gedragspatronen en instituties naar moderne vormen (10). De drie voornaamste gevolgen ervan zijn a) een meer rationele en veel meer indringende perceptie van het beleid, b) een meer actieve rol van de burgers, en c) sociaaleconomische ontwikkelingen, die bestaande economische verhoudingen kunnen bevestigen of afbreken (11).

(9) De structurele verklaring: G.A. ALMOND en G. BINGHAM POWELL, *Politieke systemen. Een vergelijkende studie (Comparative politics: a developmental approach)*. Uit het Engels vertaald door drs. P.Th. van der Meij, Alphen a/d Rijn, 1972, 299 blz.

(10) S.P. HUNTINGTON, *Political order in changing societies*, New Haven, 1968, blz. 38.

(11) K.W. DEUTSCH, Social mobilisation and political development, in *The American Political Science Review*, 55, 1961, 3, blz. 493-514; S.N. EISENSTADT, *Tradition, change and modernity*, New York, 1973; M.E. OLSON, Linkages between socioeconomic modernisation and national political development, in *Journal of Political and Military Sociology*, 10, 1982, 1, blz. 41-69.

2.3.2. *Bestaansvoorwaarden.*

2.3.2.1. Dimensie conflict.

Bij de dimensie conflict zijn de twee voornaamste factoren identiteit en belangenstructuur. Er weze aan herinnerd dat een conflict tegenstellingen veronderstelt.

Met eigen *identiteit* wordt bedoeld dat de leden van een gemeenschap zich objectief en subjectief onderscheiden van hun menselijke omgeving. Deze identiteitsfactor wordt in de meeste artikels over separatisme sterk benadrukt. Het gaat om culturele, historische en territoriale kenmerken : een eigen taal, ras, godsdienst, geschiedenis, territorium.

Voorals de taal is een belangrijk onderscheidingscriterium. Taal leidt momenteel gemakkelijker tot identiteitsconflicten dan godsdienst. Voor godsdiensttwisten heeft de moderne maatschappij namelijk een oplossing gevonden in de secularisering, waardoor geloof een privé-aangelegenheid werd. Taal daarentegen is een veel harder identificatiegegeven. Als communicatiemiddel bij uitstek is het niet weg te denken uit het openbaar leven. Wie de standaardtaal niet kent, is in deze moderne wereld hulpeloos. Onderwijs kan hij niet volgen ; de massamedia zijn niet voor hem toegankelijk ; in bepaalde sectoren van het arbeidsbestel kan hij niet terecht enz.

Ook het territorium of woongebied is een identiteitsopbouwende factor. Separatistische conflicten kunnen niet ontstaan als de gemeenschap geen eigen territorium heeft.

Taal en territorium zijn de twee voornaamste criteria. Maar een eigen identiteit van een gemeenschap veronderstelt, naast deze objectieve elementen, dat de leden zich subjectief identificeren met die gemeenschap. Mythes, symbolen, grootse herdenkingsfeesten, folklore enz. zijn uitingen van deze subjectieve identiteitsfactor.

« Volk » en « natie » bezitten dus elk een bepaalde mate van identiteit. Maar een objectief conflict ontstaat pas als die identiteitsbelangen tegengesteld zijn aan elkaar.

De tweede factor bij het ontstaan van een separatistisch conflict is de *belangenstructuur* van het volk tegenover die van de natie. Tegengestelde belangenstructuren geven een conflict aan.

Belangen zijn vooral gesteund op de sociale structuur van een maatschappij.

Er zijn drie scenario's mogelijk :

1. Het volk is sociaal veel lager gewaardeerd dan de rest van de staat. (Vb. Ierland tegenover Groot-Brittannië, secessie in 1922).

De verschillende lagen binnen het volk kunnen er dan alle belang bij hebben om samen actie te voeren tegen de staat. Ze verkeren immers in een sociaal onrechtvaardige positie. [Vergelijk het intern kolonialisme model (12)].

2. Het volk is sociaal veel hoger gewaardeerd dan de rest van de staat. (Vb. Finland tegenover Rusland, secessie in 1917).

Het sociaal hoog gewaardeerde volk kan soms de rangen sluiten om zijn positie beter te beveiligen (13).

3. Volk en staatsbevolking zijn sociaal ongeveer gelijk gewaardeerd. (Vb. Noorwegen en Zweden, met Noorse secessie in 1905).

De belangenbehartiging van de ene partij bedreigt de sociale positie van de andere partij, of verhindert dat de andere partij een betere positie verwerft. Het volk sluit zich dicht aaneen om in de competitie zijn positie veilig te stellen. [Vergelijk het competitie model (14)].

2.3.2.2. Dimensie mobilisatie.

De tweede dimensie, mobilisatie, houdt in dat de gemeenschap (volk of natie) controle verwerft over de machtsbases van haar leden. In meer eenvoudige termen gesteld betekent een geslaagde mobilisatie dat de gemeenschap overtuigd is van haar zaak en klaar is om voor haar belangen op te komen.

Mobilisatie veronderstelt vooreerst dat er binnen de gemeenschap mogelijkheden of kansen (o.m. machtsbases) aanwezig zijn. Zij maken het potentieel aan mobilisatiekracht uit.

Ten tweede vereist mobilisatie dat de gemeenschap van deze mogelijkheden gebruik maakt. Het gebruik ervan geeft de reële graad van mobilisatie aan. De mogelijkheden bestrijken het sociale, economische en politieke veld. Hoe meer volk en natie op deze drie velden hun eigen systemen uitbouwen, hoe meer zij het maximum aan mobilisatie benaderen.

De factor *sociale mogelijkheden* wordt organisatorisch opgevat. Hij verwijst naar het al of niet bestaan van sociale organisaties. Auteurs spreken vaak van een community network, een gemeenschapsnetwerk. Ze verwijzen hiermee naar talrijke organisaties die binnen de gemeenschap

(12) M. HECHTER, *Internal colonialism. The Celtic fringe in British national development, 1536-1966*, London, 1975, 361 blz.

(13) S. ROKKAN en D. URWIN, *Economy, territory, identity...* (1983). Een sociaal hoog gewaardeerde positie vloeit niet automatisch voort uit een economisch sterke basis. Zo kan een economisch hoog ontwikkeld volk (hoog vergeleken met het nationaal gemiddelde) op politiek of cultureel vlak benadeeld worden.

(14) J. NAGEL en S. OLZAK, *Ethnic mobilization in new and old states: an extension of the competition model*, in *Social problems*, 30, 1982, 2, blz. 127-143.

floreren en daar voor de leden bepaalde taken vervullen in de vrijetijdssector, het arbeidsmilieu of de sociale sector. Een goed deel van het leven speelt zich dan binnen de gemeenschap af. Wat extern blijft, wordt al gauw vreemd.

Zo een netwerk van allerlei organisaties biedt voor de mobilisatie immers het niet geringe voordeel, dat de gemeenschapsleden al vooraf met elkaar contact hebben en ervaringen delen, en dat deze bestaande infrastructuur kan gebruikt worden om op vlotte wijze de hele gemeenschap bij de actie te betrekken. Maar er schuilt t.a.v. separatistische mobilisatie ook een negatieve potentialiteit in. Als deze sociale infrastructuur immers erin slaagt de groepsproblemen bevredigend op te vangen, is er voor de gemeenschap geen directe reden meer voor gezamenlijke actie naar buiten toe. Er groeit dan weliswaar een maatschappij in de grotere maatschappij, maar de spanning tussen beide is niet explosief. Met andere woorden een goed uitgebouwde sociale infrastructuur kan de mobilisatie van een gemeenschap tot externe actie bevorderen, maar een effectieve infrastructuur kan ook collectieve actie tegen het grotere politieke verband overbodig maken.

Een tweede bestaansvoorwaarde voor een redelijke graad van mobilisatie houdt verband met de *economische mogelijkheden*.

Vooreerst is er een zeker niveau van economische ontwikkeling nodig, alleen al omdat anders geen enkele gemeenschap in deze moderne wereld kan overleven. Nochtans meet het peil van economische ontwikkeling enkel het potentieel aan mobilisatiekracht. Overigens is de economische factor een populaire verklaringsgrond in modellen over separatisme. Hij heeft namelijk het voordeel van de meetbaarheid: er zijn vrij betrouwbare indicatoren om economische sterkte of zwakte van een volk ten aanzien van een natie uit te drukken. Nochtans is niet zozeer het verschil in economische voorspoed belangrijk voor de mobilisatie van een volk tot separatisme — er zijn immers separatistische bewegingen bij volkeren die het economisch beter doen dan de natie, maar ook bij economisch minderontwikkelde volkeren. Het doet er met andere woorden in een separatistisch verloop niet zoveel toe of het BNP per hoofd bij het volk nu 5 % of 10 % lager ligt dan het natie-gemiddelde.

Belangrijk is het verschil in economisch systeem tussen volk en natie. De aard, sterkte en richting van de economische relaties binnen het territorium van het volk zijn cruciaal voor het verder verloop van een separatisme. Die relaties vormen een economisch netwerk. Hoe onafhankelijker dat netwerk staat tegenover de nationale economische structuur, des te sterker is de positie van het volk tegenover de natie.

Tenslotte zijn er ook *politieke mogelijkheden* nodig om tot politieke mobilisatie te komen.

Het potentieel aan mobilisatiekracht voor het volk hangt in grote mate af van wat de natie toelaat. Zowel de politieke cultuur als het politieke regime van de natie zijn hiervoor richtinggevend. Een polyarchisch regime bv. biedt meer kansen aan een separatistische gemeenschap om zich politiek te organiseren dan een autocratie. Toch heeft ook een democratische staat nog een ruime marge waarin hij — volkomen formeel democratisch — kan laveren tussen ontkenning of erkenning van een separatistische conflictsituatie. Zo hangt bv. veel af van de uittekening der kiesdistricten, of de keuze van het kiesstelsel. Deze factoren kunnen de opkomst van separatistische politieke partijen mogelijk maken, of juist de facto geen kans gunnen. Dit zijn opties die de natie neemt. En daarbij weegt de politiekculturele context sterk door.

Tot zover het potentieel aan politieke mobilisatiekracht voor het volk. Het resultaat van het gebruik ervan vertaalt zich in politieke cultuur en structuur. Opnieuw moet de sterkte van cultuur en structuur bij het volk afgewogen worden tegenover die bij de natie.

Politieke cultuur is het geheel van waarden en normen die het politieke handelen richten, met andere woorden het kader waarbinnen het politieke bedrijf zich afspeelt. Het is een moeilijk waarneembaar element. Toch kan men een en ander afleiden uit ideologische uiteenzettingen van politieke leiders, het bestaan van politieke mythes, de heftigheid van propaganda of de nuchterheid waarmee problemen worden aangepakt.

De politieke structuur van volk en natie is beter waarneembaar. De vraag is in welke mate het volk een apart politiek netwerk heeft ontwikkeld. Er zijn drie aspecten aan verbonden. Eerst dient men na te gaan over welke beleidsorganen het volk controle heeft: administratie, regering, wetgevende of raadgevende vergaderingen, rechterlijke lichamen. Ten tweede kunnen deze formele organen intens of minder intens gebruikt worden. Het is best mogelijk dat het volk deze mogelijkheden om meer controle te verwerven over de eigen gemeenschap niet voor 100 % benut. Ten derde is er het brede politieke veld dat buiten de formele organen en hun werking ligt. Hierbij gaat men na in welke richting politieke relaties hoofdzakelijk lopen: tussen het volk als aparte gemeenschap en de natie, of tussen individuen uit het volk en individuen uit de natie. Regionale politieke partijen en drukkingsgroeperingen zijn bv. aanwijzingen voor een sterk intern netwerk aan politieke relaties binnen het volk. Het bestaan van nationale partijen wijst dan weer op een nationaal politiek netwerk.

2.3.2.3. Dimensie collectieve actie.

De derde dimensie is de actie. Twee factoren zijn cruciaal: de aanwezigheid van een elite en de sterkte van een sociale beweging. Binnen het volk en de natie zijn zij uiteindelijk de actoren. Separatistische actie vereist minstens een vorm van competitie tussen volks- en natie-elite, tussen de sociale bewegingen van volk en natie. Zoals bij de conflict-dimensie dient men dus aandacht te hebben voor (1) het al dan niet bestaan van aparte elites en sociale bewegingen, en (2) het al dan niet bestaan van tegenstellingen of competitie tussen deze elites of die sociale bewegingen.

De elite is de verzameling van leidinggevende figuren uit alle maatschappelijke sectoren: economie, cultuur, sociaal leven, leger, politiek (15). Voor de separatistische actie is de politieke elite het belangrijkste, omdat separatisme eerst en vooral de politieke structuren in vraag stelt. De andere geledingen van de elite hebben nochtans veel banden met de politieke besluitvormers. Ze vervullen vaak een steunfunctie. Meer zelfs, het is voor een volk bijna onmogelijk een eigen politieke elite op te leiden en te behouden, als die niet omringd wordt door leidinggevende figuren in de andere maatschappelijke sectoren. Omgekeerd wankelt ook in de natie de politieke elite als de steun van de economische, culturele en andere elites wegvalt.

De opkomst van een elite hangt nauw samen met het bestaan van een eigen sociale, economische en politieke structuur. Daarom is het voor een volk van belang om in alle velden te mobiliseren.

De tweede factor, *de sociale beweging*, drukt de betrokkenheid van de massa bij het separatistisch gebeuren uit. Zij is meestal de drijvende kracht, waaruit de impulsen tot actie in eerste instantie komen. Nochtans is ze zelf niet georganiseerd.

Zowel volk als natie kunnen een elite en sociale beweging hebben. In een separatistisch verloop staan dus ideaaltypisch top en basis van het volk tegenover top en basis van de natie.

Een separatistisch gebeuren veronderstelt van de kant van het volk in elk geval een sociale beweging, die sterk of zwak kan zijn. Soms wordt het volk geconfronteerd met een tegenbeweging bij de natie. Dit verscherpt het gebeuren aanzienlijk. Nochtans maakt het separatisme geen kans, als de actie alleen maar steunt op een sociale beweging. Door haar amorfe karakter is die namelijk niet geschikt voor het uitvoeren van een actieprogramma. Uit de sociale beweging moeten m.a.w. doel-

(15) W. DEWACHTER, Crises macro-sociales et stabilité de l'élite. Etude de l'élite belge face aux perturbations sociales durant la période 1919-1981, in *Res Publica*, 25, 1982, 2, blz. 305-325.

gerichte organisaties ontstaan, die op een planmatige manier de idealen die de sociale beweging belichaamt, proberen waar te maken. Hierbij is de elite van essentieel belang. Een volkselite staat echter altijd tegenover de elite van de natie (in tegenstelling tot een volksbeweging, die niet noodzakelijk binnen de natie een sterke tegenhanger heeft). Die nationale leidinggevende groep is bijna altijd sterker. Toch zal het meestal de volkselite zijn die de secessie moet afdwingen, eerder dan de volksbeweging. Succesvolle separatismen zonder een elite uit het volk zijn veel zeldzamer dan separatismen die onder leiding van de volkselite tot voltooiing komen. Zonder elite kan vaak alleen een zeer massale (en vaak bloedige) inzet resultaten afdwingen. Eigenlijk is zo een separatistisch verloop dan een revolutionair gebeuren, waarbij men zich de vraag kan stellen of secessie dan niet eerder een middel is om de revolutie (althans gedeeltelijk) te doen slagen dan het uiteindelijke doel dat de activisten nastreven.

3. Samenvatting en een voorzichtige stap naar concretisering.

Aan een bruikbaar analyseschema werden vier voorwaarden gesteld. Het moest de essentiële factoren in een separatistisch verloop aanwijzen en vervolgens een sleutel aanbieden om de dode en actieve periodes te verklaren. En dit analyseschema moest bovendien zodanig opgesteld zijn, dat het aansluiting geeft met modelvorming en tegelijk richtlijnen aanbrengt voor gevallenonderzoek.

De nieuwere literatuur over gewelddadige of niet-gewelddadige collectieve actie was richtinggevend voor de opbouw van een analytisch kader. Hoofdelement is dat het separatistische gebeuren uiteengetrokken wordt in drie dimensies: de conflictdimensie, de mobilisatie en de eigenlijke actievoering. Daarenboven is deze rij cumulatief. Dit houdt in dat idealiter een conflict wèl kan bestaan zonder dat er van mobilisatie of collectieve actie sprake is. Maar een gedegen mobilisatie is slechts mogelijk als er een conflict is. En duurzame collectieve actievoering bouwt verder op het bestaan van een conflict en op mobilisatie van de betrokkenen.

Op de achtergrond van de social mobilization-literatuur (Tilly, Della Porta e.a.) en ook van dit conflict-mobilisatie-actie-schema staat enerzijds de gedachte dat de mens een rationeel wezen is, m.a.w. redenen zoekt voor de dingen die hij doet, en anderzijds de ervaring dat een gezamenlijk optreden tegen één of andere mistoestand veelal organisatie, overleg en voorbereiding vereist.

Omdat de mens rationeel is, kan de conflictdimensie onderscheiden worden van de actievoering. De conflictdimensie duidt immers alleen maar de redenen aan om tot actie over te gaan. Actie zelf wijst dan louter op de activiteit van de actievoerders. Charles Tilly e.a. hebben echter aangetoond dat collectieve actie zelden of nooit spontaan en ongecoördineerd is (16). Daarom wordt zoveel belang gehecht aan de derde dimensie, de mobilisatie, die tussen conflict en collectieve actie ligt. Die duidt heel het moeizaam proces aan van « heilige verontwaardiging » naar daadwerkelijke actie: het samenbrengen van de betrokkenen, de organisatie van de groep, het verwerven van machtsbases om iets te kunnen doen, het vinden van de mogelijkheden en kansen tot actie die in de maatschappij bestaan enz.

Laat ons nu terugkeren naar de eerste voorwaarde waaraan het schema moest voldoen. Dan blijkt dat het schema conflict-mobilisatie-actie bijna als vanzelf negen voorname factoren voor het separatistische verloop suggereert.

De *conflict*dimensie, die zoals gezegd de redenen voor separatistische actie aanduidt, wordt samengesteld door twee factoren, met name een tegengestelde identiteit en een strijdige belangenstructuur tussen volk en natie.

De kans dat een gemeenschap tot *mobilisatie* komt, hangt in eerste instantie af van de mogelijkheden waarover die gemeenschap beschikt. Deze mogelijkheden liggen in het sociaal-organisatorische, economische en politieke veld. Bij de politieke mogelijkheden zit als beslissend element de mate van repressief optreden t.a.v. de separatisten door de nationale overheid. Hoe groter de repressie, hoe kleiner de politieke mogelijkheden, hoe moeilijker het wordt voor de separatisten om binnen de politieke structuren te ageren. Door voor volk en natie de score op deze factoren uit te zetten kan de mobilisatiekracht van het volk vergeleken worden met die van de natie.

De *collectieve separatistische actie* tenslotte hangt af van de aanwezigheid, de sterkte en het optreden van de actievoerders, met name de elite en de sociale beweging. Hierbij dient vooral de nadruk gelegd op de functie van de volkselite.

De inhoud van deze bestaansvoorwaarden voor conflict, mobilisatie en collectieve actie verandert voortdurend. Hiervoor zijn twee verande-

(16) Ch. TILLY et al., *The rebellious century, 1830-1930*, Cambridge (USA), 1975, 345 blz.

ringsprincipes met name het beleid van de natie en/of het volk en het modernisatieproces verantwoordelijk.

Uit het voorgaande kan gemakkelijk een sleutel afgeleid worden om actieve en minder actieve periodes in het separatistisch verloop te verklaren. Als vuistregel geldt: kijk naar de score die de bestaanswaarden en de veranderingsprincipes halen, en dit bij volk en natie.

Laten we enkele mogelijke combinaties schetsen ter illustratie. We beperken ons wel tot de hoge activiteitsscores (dus « actieve periodes ») en tot scores voor het volk (dus slechts de helft van de werkelijkheid, aangezien de natie ook meespeelt). Bijvoorbeeld volgende vijf patronen (tabel). Een actieve periode leest men uiteraard af uit een hoge score

TABEL

Enkele mogelijke patronen in een separatistisch verloop

Dimensie	Factor	Patroon (scores)				
		I	II	III	IV	V
Actie	Sociale beweging	++	++	+—	++	—+
	Elite	+ +	+ +	+ —	+ +	— +
Mobilisatie	Politieke mogelijkheden	+++	—+ —	—+ —	+—+ +	+++ +
	Economische mogelijkheden	+	—	—	—	+
	Sociale mogelijkheden	+	+	+	+	+
Conflict	Belangenstructuur	++	++	++	++	—
	Identiteit	+ +	+ +	+ +	+ +	— —
	Beleid		+	+	+	
	Modernisatie				+	

in de actie-dimensie. Er is m.a.w. een grote separatistische en vaak ook anti-separatistische bedrijvigheid. Deze activiteit kan zich uiten op één niveau (of het elite-niveau [— +], of de sociale beweging [+ —]), óf op twee niveaus (elite én sociale beweging [+ +]).

Deze werkwijze laat eveneens toe om het analyse-schema te gebruiken voor gevallenonderzoek.

Idealiter zou men bij een uitgesproken collectieve activiteit een hoge mobilisatie-score en een duidelijk conflict verwachten. Dit is het *eerste patroon* (I). Zo staat de separatistische gemeenschap op haar sterkst.

Toch hoeft een hoge actiescore niet noodzakelijk samen te gaan met een hoge mobilisatiekracht en een scherp conflict. De vier volgende patronen zijn allen anomalieën, maar vanuit het analyseschema verklaar-

baar. Neem bijvoorbeeld *patroon II*. In dit geval is de volksgemeenschap organisatorisch vrij stevig uitgebouwd, maar economisch en politiek staat ze nog zwak. De economie van de gemeenschap is bijvoorbeeld volledig afgestemd op de nationale markten. Op politiek vlak zijn er geen regionale partijen of beschikt de gemeenschap niet over een regionaal bestuur. Hoe kan zo een machtsbasis-arme gemeenschap dan toch tot separatistische actie komen? Heel waarschijnlijk heeft een beleidsmaatregel een scherpe reactie uitgelokt. Vandaar komt het positieve teken bij de factor beleid, die in dit geval naar het ingrijpen van de nationale overheid verwijst. *Patroon II* scheidt wel enige moeilijkheden. Het is immers onwaarschijnlijk dat een volkselite in dergelijke collectieve acties een grote rol vervult. Bestaat die volkselite überhaupt wel? Immers, in deze situatie heeft de volksgemeenschap (nog) geen eigen economische en politieke structuur. Als er al elite-kernen in de gemeenschap aanwezig zijn, zullen die zich eerder aan de kant van de nationale overheid scharen, aangezien hun belangen dáár liggen. Hoogstens leidt een aspirant-elite de collectieve actie. *Patroon III* lijkt dan ook méér werkelijkheidsgetrouw. Dit patroon is typisch voor het begin van een separatistisch verloop of zelfs voor de pre-fase. Bij patroon III bestaat een reële kans dat de collectieve actie vlug vastloopt omdat de basis waarop de mobilisatie steunt, eenzijdig en zwak is.

Zo ontstond in de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog een activistische stroming, die met Duitse instemming een Raad van Vlaanderen als Vlaams parlement (februari 1917) oprichtte. Deze Raad ging enkele maanden later nog veel verder. Eind december 1917 riep zij namelijk de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen uit. Deze snelle radicalisering van een deel der Vlaamse Beweging houdt ontegensprekelijk verband met het beleid van de Belgische overheid. Decennia lang had de Belgische politieke elite de culturele erkenning van het Vlaamse volk vertraagd. Bij het aanbreken van de twintigste eeuw keken vele flaminganten dan ook met een wrange nasmaak naar de Belgische Staat. Op korte termijn heeft de anti-Vlaamse campagne in de Franstalige pers en in de leidende Belgische kringen van ambtenaren en officieren, die reeds bij het begin van de oorlog begon, veel kwaad bloed gezet. De onverzoenlijke houding van de Belgische regering tijdens de oorlog ten slotte heeft de radicalisering in het bezette gebied nog versneld. Het ontbrak Vlaanderen echter aan een gedegen eigen economische en politieke structuur. Dit had voor de separatistische actie kwalijke gevolgen. Enerzijds was de Vlaamse Beweging vóór de oorlog nog niet diep doorgedrongen in de massa. Zij werd in haar radicalisering dan ook niet gevolgd door het Vlaamse volk. Anderzijds deed ook het gebrek aan

een eigen radicale politieke elite zich voelen. Dit blijkt duidelijk uit een ontleding van de lijst der activisten. Het merendeel van diegenen die zich in de vooroorlogse periode partijpolitiek geëngageerd hadden, waren tijdens de oorlog het activisme niet genegen (bv. Frans Van Cauwelaert). De meeste activisten kwamen daarentegen uit de kringen van de buitenpartijdige Vlaamse Beweging (bv. Lodewijk Dosfel) (17). Al deze factoren zorgden ervoor dat de nationale overheid na de oorlog deze radicale stroming vrij gemakkelijk kon uitschakelen. Zelfs al was de repressie minder hard geweest, dan nog kon men het activisme weinig kansen op succes toebedelen. Deze groep separatisten stond namelijk totaal geïsoleerd van én de volksbasis én de economische, sociale en politieke elite in Vlaanderen en België.

Wél kan het actievoeren de politieke bewustwording aanscherpen. De eisenbundel kan gepolitiseerd worden; een aantal sociale organisaties kunnen uitgangspunten vormen voor politieke structuurvorming; de leiders van deze organisaties kunnen zich opwerpen als de politieke voortrekkers, de would-be politieke elite van het volk. Het beleid van de nationale overheid en vaak ook het modernisatieproces zijn stimuli in deze groei. Met andere woorden, dan evolueert het separatistische verloop naar het *vierde patroon*. Deze evolutie is heel goed te zien bij de Ierse kwestie in het begin van de XIX^{de} eeuw. Zo vroeg de Ierse voorman Daniel O'Connell aanvankelijk emancipatie van de katholieken, maar naderhand legde hij steeds meer de nadruk op de strijd tegen de Unie met Groot-Brittannië. Toch was het voor een politieke structurering van het katholieke Ierland nog te vroeg. Zelf geraakte hij wel in het Westminster parlement, maar het kiesstelsel was zeker voor de doorgaans arme Ieren veel te rigied om langs die weg hun stem te laten horen. Pas rond 1880 zou de Irish Parliamentary Party de Ierse zaak meer efficiënt in het Britse parlement kunnen verdedigen. Tussen O'Connells dood in 1847 en de opkomst van de Irish Parliamentary Party (1880) slaagde het Ierse volk er niet in tot enige gecoördineerde actie te komen. Het ontbrak het aan een politieke elite, omdat in het Engelse politieke systeem de drempels voor de katholieke Ieren bewust te hoog lagen. Economisch beleefde het eiland één van de zwartste periodes uit zijn geschiedenis. Bovendien hadden eeuwenlange discriminaties elke kern van een Iers-katholieke economische elite onmogelijk gemaakt. Het is pas later in de XIX^{de} eeuw dat tengevolge van de modernisatie en de versoepeling van het Britse beleid geleidelijk een zekere mobilisatiekracht kon opgebouwd worden (18).

(17) A.W. WILLEMSEN, *Het Vlaams nationalisme, 1914-1940*, Groningen, 1958, blz. 40.

(18) E. CURTIS, *A history of Ireland*, London, 1976.

Ter afsluiting van deze toelichting bij actieve en dode periodes in het separatistisch verloop nog een commentaar bij het merkwaardige *patroon V*. De score van de collectieve actie is vrij hoog, hoewel de inbreng van een sociale beweging eerder klein is. De zwakke aanwezigheid van de volkssociale beweging in de actievoering hangt namelijk samen met de lage conflictscore: er zijn immers geen noemenswaardige tegenstellingen meer in identiteit en in belangenstructuur tussen volk en natie. Wellicht hebben die contrasten vroeger wél bestaan, maar zijn ze tengevolge van het modernisatieproces en door een adequaat beleid verzacht. De volkselite steunt voor haar optreden op een sterke mobilisatiekracht, een erfenis uit het verleden. Maar de separatistische actie die zij voert, kan niet verder verrechtvaardigd worden, omdat er geen conflict meer is. Het separatisme zal dan ook geleidelijk uitdoven. Toch is het weinig waarschijnlijk dat het hele netwerk van sociale organisaties, van economische en politieke structuren en relaties zomaar zal opgedoekt worden. Veeleer zullen nieuwe doeleinden geformuleerd worden, die wél passen bij een of andere conflictdimensie. Maar hier verlaat de gemeenschap dan het separatistisch verloop. Dit herdefinieringsproces lijkt nu definitief afgerond te zijn binnen de Zweedse minderheid in Finland. De Zweedse Volkspartij, die al van in de XIX^{de} eeuw de belangen van de Zweedse minderheid in Finland verdedigt, is geëvolueerd van een hoog niveau van contestatie t.a.v. de Finse Staat naar een laag niveau van kritiek. Na de onafhankelijkheid van Finland in 1917-1918 voelden vele Zweden immers weinig voor de nieuwe staat. Dit ongenoegen uitte zich het sterkst in de separatistische pogingen van de Ålandeilanden, een Zweedssprekende eilandengroep tussen de Zweedse en Finse kusten. De Ålandeilanden behoorden echter bij Finland. Uiteindelijk werd er in 1921 onder arbitrage van de Volkenbond een bevredigende regeling gevonden. De Ålandeilandengroep kreeg een ruime interne autonomie en ze mocht ook een aparte kiesomschrijving vormen. Voor de Zweedssprekenden in Finland zelf werden in de grondwet garanties ingebouwd. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen taalconflicten nog maar sporadisch voor. Nochtans trekt de Zweedse Volkspartij nog steeds ongeveer 80 % van de Zweedssprekende kiezers aan en let zij vooral op de naleving van de taalwetten. Tegenover de Finse republiek stelt zij zich zeer loyaal op. Overigens heeft de Zweedse volksgroep via deze partij meer politieke invloed op het Finse beleid dan haar procentuele aandeel in de Finse bevolking (1984: 6,8 %) zou doen vermoeden. Dit komt omdat de partij meestal op de wip zit tussen de centrum-linkse en de links-radicalen partijen. Ook na de laatste parlementsverkie-

zingen in 1983 bleef de Zweedse Volkspartij deel uitmaken van de regering (19).

Met deze vijf patronen zijn zeker niet alle mogelijke situaties uitgeput. Ze dienen enkel ter illustratie van het analyseschema, dat gebaseerd is op het onderscheid tussen conflict, mobilisatie en actie. Binnen dit schema moeten nog veel begrippen en nog meer relaties tussen begrippen uitgeklaard worden. Zo blijft bv. de werking van de veranderingsprincipes vrij vaag. Een accurate functieomschrijving kan verhinderen dat zij te pas en te onpas als *deus ex machina* ten tonele worden gevoerd. Toch is dit schema in zijn rudimentaire vorm al nuttig. Buiten het kader van dit schema, is deze oefening hopelijk voor een aantal onderzoekers een stimulans om zelf aan het werk te togen, om algemeenheid en specificatie met elkaar te verzoenen. Het separatisme is immers, ook in de Belgische context, een te scherp gestelde problematiek om wetenschappelijk onvoldoende onderzocht te laten.

Summary : The chances of conflict, mobilization and action in a separatist process.

A scheme of analysis for separatism is proposed. Its purpose is twofold : to indicate the essential factors in a separatist process, and to explain the waves of active and « dead » separatist activity.

The central idea is the distinction between three dimensions in the separatist process : conflict, mobilization and collective action. Each dimension on its own is determined by certain factors. Conflict depends on contradictions of identity and interest structure between people and nation. Mobilization is primarily a function of the social, economic and political opportunities of the people as against the nation. Collective action is the result of the presence, strength and behaviour of the elite and social movement in people and nation.

Evolution from one dimension to the next one depends upon the factors of the dimensions involved and on a) the policy of the nation (and perhaps the people) and b) the societal changes caused by the modernization process.

Finally one can explain inactive and active periods by verifying the presence or absence of these nine factors. It seems then that there are false and real « dead » periods, and that some separatist activity has a sound basis while other has not.

(19) L.A. PUNTILA, *The political history of Finland 1809-1966*, Helsinki, 1974, 246 blz. ; *Winkler Prins Encyclopedisch Jaarboek*, 1984 en 1985, Amsterdam, 1984, 1985, resp. blz. 94 en blz. 111 ; *Britannica Book of the Year*, London, 1985, blz. 839.